

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS AZ IRODALOMTÖRTÉNETI MUNKA LEHETŐSÉGERŐL AZ MTA ÉS A FELSŐOKTATÁS INTÉZMÉNYEIN KÍVÜL

Ma szinte minden olyan országban, amelyben jelentős tudományos kutatás folyik, ezt a tevékenységet nemcsak szervezik, de magasabb fokon központilag koordinálják is. Franciaországnak s az NSZK-nak egyaránt megvan a maga Kutatásügyi Minisztériuma. S míg az NSZK-ban az iskolatügy például az egyes Bundeslandok hatáskörébe tartozik, a kutatás koordinálása a szövetségi kormányban. S mind az egykori konzervatív, mind a mai szociál-liberális kormány egyik legtehetségesebb s kutató s a k e m b e r politikusát állította e posztra.

Ha a tőkés államok ilyen nagy súlyt helyeznek a kutatómunka koordinációjára, mennyivel nagyobb gonddal kell kezelnünk a szocialista társadalomban ezt a kérdést. Nemcsak e társadalom alapvetően más célkitűzéseinél s fölépítésénél fogva, hanem az egyes életterületek más megítélésénél fogva is. Jellemző módon, az NSZK Kutatási Minisztériumához majdnem kizárólag csak a természettudományi ipari kutatások tartoznak, azok tehát, amelyek a gazdaság potenciálját, főleg export potenciálját erősítik. De jellemző e gazdasági céltudatosságra az is, hogy ez a minisztérium jelentős támogatást nyújt munkaszociológiai, munkapszichológiai, munkademográfiai kutatásokra is. Végsőkre egyszerűsítve, a szocialista társadalomban a termelés nem cél, hanem eszköz. Így a kutatások szektorában az ún. humán jellegű kutatások nemcsak kiiktathatatlanul beleilleszkednek, hanem igen előkelő helyet is foglalnak el.

Hogy ezt a helyet valóban szocialista módon tölthessék be, a területükön folyó munkák céltudatos, tervszerű koordinációjára van szükség. A koordinációhoz azonban, sok egyéb mellett, két kérdéskör, két terület fölmérése okvetlenül szükséges. A rendelkezésre álló munkaerőké s az elvégzendő feladatoké.

A fölmérő munkákon nálunk szokás fölényesen legyinteni. Az említett országok tapasztalatai azonban azt mutatják, hogy természettudományi-ipari-gazdasági kutatási tevékenységbe sohasem kezdenek szigorúan tárgyilagos fölmérés nélkül, s nem folytatnak ilyen tevékenységet fölmérések folyamatos kontrollja nélkül. Az ún. humán kutatások, természetesen, nem hozhatók e tekintetben sem egy nevezőre a természettudományi-ipari-gazdaságiakkal. Az azonban bizonyos, hogy az előbbi területeken sem a fölmérés haszontalan, hanem a rossz, az álfölmérés. És minden fölmérés álfölméréssé válik - sok egyéb ok mellett - pl. akkor, ha egyéni érzékenységekre, hiúságokra kell tekintettel lennie, vagy éppen azok szolgálatába kell állnia. Ha pl. sértődés vagy éppen ellenségeskedés keletkezik abból, hogy a fölmérés X területen elvégzendő feladatokat jelez, annak ellenére, hogy e területen Y vagy Z munkacsoportja már dolgozott. Holott éppenséggel nem azt mutatja a hiányjelzés, hogy Z vagy Y rosszul dolgozott, hanem azt, hogy azon a területen különösen sok a megoldandó feladat vagy elvégzettek után újabbak keletkeztek.

Ez az itt következő munka, - a maga szerény lehetőségeivel - az irodalomtudományi, az irodalomtörténeti munka szükséges koordinációjához a munkaezők egy oly szektoráról kíván valamilyen képet nyújtani, amely kívül helyezkedik el a felsőoktatási intézmények s az MTA Irodalomtudományi Intézetének körén. Szigorúan tárgyyszerű igyekszik lenni, senki mellett és senki ellen nem kíván érvelni, kizárólag az irodalomtudományi munka lehetőségét óhajtja előmozdítani.

(A munka létrejöttében többen intenzíven segítettek. Köszönetet mondok nekik, mindennek előtt Margócsy Józsefnek, Koczás Sándornak, Kabdebó Lórántnak és Fülöp Gézának).

I. A vizsgált terület jellege és a felmérés célkitűzései

I.1. A terület kiterjedése, szerepe az irodalomtudományban. A vizsgált terület erősen kétarcú, jellegét illetően is, jelentőségét illetően is. Peremterületnek látszhat jelleg tekintetében, mellékesnek jelentőségét tekintve. Ez a látzat fedi is a valóságot, ha az irodalomtudományi munka folyamatának csak végső összegező grádusaira figyelünk, vagy ha az irodalomtudományi munkát önmagában az önmagáért létező tudományos tevékenységnek, vagy ezoterikus esztétikai igények kielégítőjének fogjuk fel. Ha azonban a terület jellegét s jelentőségét részint az irodalomtudományi munka teljes folyamatában, részint az egész művelődési-társadalmi életbe ágyazva nézzük, a terület karaktere megváltozik, fontossága megemelkedik.

A vizsgált terület a következő főbb munkahelyi típusokba osztható:

1. Könyvtárak

a. Országos tudományos nagykönyvtárak: pl. Széchenyi Könyvtár, MTA Könyvtára, egyetemek és főiskolák könyvtárai.

b. Fővárosi, megyei s nagyobb városi könyvtárak, ill. kisebb helységek, intézmények és üzemek - részben művelődési ház szerepét is betöltő - könyvtárai.

2. Múzeumok, gyűjtemények, emlékhelyek (pl. Pannonhalma, Sárospatak, Zirc, Keszthely). Külön hely, kiemelt szerep illeti meg közülük a budapesti Petőfi Múzeumot.

3. Tudományos társaságok (fővárosiak és vidékiek, országosak és helyiek).

4. Megyei és városi művelődési osztályok

5. Középkiskolák és tantestületek (kivált a nagy múltú, nagy könyvtárú, egykor valamely kiemeltséget élvező állami vagy volt felekezeti iskolák, pl. Pápa, Debrecen, Pécs, Vác.)

6. Folyóiratok, kivált vidéki folyóiratok körül hosszabb-rövidebb időre kialakuló együttesek.

7. Helytörténeti kutatócsoportok, Népfront vagy egyéb közületi s intézményi védnökség alatt.

8. Egyéni kutatók, baráti csoportok (főleg nyugdíjas tanárok, papok vagy egyéb literátus értelmiségiek.)

Ha az irodalomtudomány, az irodalomtörténetírás múltjára gondolunk, látjuk, olyan mezőnyökből tevődik össze ez a terület, amelyek egykor 50-60 esztendővel ezelőtt a szakma termésének legalább egyharmadát szolgáltatták. Ma ez az arány, az átalakult társadalmi-művelődési szerkezetnek megfelelően, ugyan erősen csökkent, de ma is ad ez a terület szinte minden esztendőben egy-két jelentősebb, nagyobb és

sok fontos kisebb részletmunkát. A ma kialakult szerkezetben öt vonása esik különös súllyal latba e területnek.

1. A kutatói utánpótlás (és előiskola) egyik fontos tartalékterülete lehet.
2. A központi tudományos intézményekben telítettség vagy egyéb okok miatt elhelyezkedni nem tudott jó szakembereknek időlegesen vagy véglegesen jó státus-és munkalahetőségét nyújthat.
3. Az anyagfeltárás, kivált a szorosabban vett forrásfeltárás egyik fő szegmentumát foglalhatja magába.
4. A központi intézményeket a feltétlenül elvégzendő rész- és helyi munkától mentesítheti.
5. Végül, de nem utolsósorban, ez a terület a tudományos intézmények számára mind eredményeik szétsugárzását, megmérését illetően, mind újabb feladataik kijelölését illetően fontos kettős áramlású transzmissziós terület szerepét töltheti be.

I.2. A felmérés célkitűzései. A felmérés folyamán mindenekelőtt olyan szempontokat, olyan célkitűzéseket tartottunk szem előtt, amelyek irodalomtudományunk mai szerepéből, helyzetéből, szükségleteiből következnek. Mégpedig úgy, hogy folyvást középponti alapnak tekintettük azt, hogy az irodalomtudománynak is, mint minden tudománynak népünk, nemzetünk szocialista közművelődésének, tudatformálásának szolgálatában kell állnia. Az utolsó esztendőik művelődés- és tudománypolitikai határozataira, irányelveire voltunk tekintettel a kérdések rangsorolásában, a súlypontok kijelölésében, a megközelítések meghatározásában, főleg és mindenekelőtt pedig a javaslatok megtételében.

Így különös gondot fordítottunk a tudományos élet demokratizmusára, úgy is, vajon minél több és többféle erő vesz-e részt eredményei kialakításában, s úgy is, vajon minél több s többféle igény részesül-e eredményeiben. Adva vannak-e a területen az állandó továbblépéshez a korszerű, az alkotó marxista szemlélet birtokbavételének, alkalmazásának s építésének lehetőségei, s ha igen, kihasználják-e a lehetőségeket? Mennyire jut jogához a centralizálás és decentralizálás egymást föltételező elve; mennyire érvényesül az ösztársadalmi közművelődés szükségleteinek megfelelő koordináció, s mennyire érvényesül a koordináció a szakmán belüli szükségletek szemszögéből is; jól egészíti-e ki egymást a kollektív és egyedi vállalkozás, jelen van-e a korrigáló vitaszellem, a helyes arányú és ütemű szervezettség? Érvényesül-e a hasznosítható erők felkutatása, s kihasználják-e a rendelkezésre álló szellemi s anyagi kapacitást, létrejön-e a segítő szakmai szolidaritás, s az utánpótlásról való gondoskodás. S nem utolsósorban ügyeltünk arra, megvan-e a lehetőségek valóra váltásában oly fontos szerepet betöltő anyagi s erkölcsi megbecsülés, a megértése annak, hogy a tudatformálás egyik alapvető eszközéről s kérdésköréről van itt szó.

Munkánkban ezért, amidőn a mai helyzetet számbavesszük, nemcsak s nem elsősorban az eredmények számszerű regisztrálására, részletes fölmutatására törekedtünk, hanem inkább a munkát gátló mozzanatok, anomáliák megjelölésére és ezek lehetőség szerinti kiiktatására koncentráltuk figyelmünket. Az eredmények számbavétele nélkül persze, a gátló tényezők megjelölése lehetetlen. Az egész terület leginkább központi, leginkább alapvető hiánya épp akkor ugrik ki, midőn az eredményeket szülő és a műveket elvetelő, a műveket színvonalra segítő s színvonal alá szorító körülményeket összevetjük.

Ez pedig a kellő koordináció hiánya. Mert ámbár, mint utaltunk rá, rendkívül figyelemre méltó munkák is keletkeztek, azonban ezek többnyire alkalmoszerűek, eset-

legesek, egyéni áldozatossághoz kötöttek, s a terület egésze nem nyújtja azt, amit jobb, rendszeresebb, átgondoltabb összefogottság esetében természetszerűen nyújthatna. Kellő koordináció segítségével a terület másik fő gátját, a munka másik fő visszafogóját is könnyebb volna kiküszöbölni: az erkölcsi, s anyagi megbecsülés nem mindig kielégítő fokát, az érdekelttség felkeltésének s ébren tartásának elhanyagolását, s ami mögöttük meghúzódik, a tudatformálásban betöltött szerep érzékelésének a hiányát. Csatlakozik ezekhez ok-okozatszerűen a gátló mozzanatok egész láncolata, pl. a helyi centrumok, műhelyek, kollektívák kialakulásának hiánya vagy túlságosan is efemer, karakter nélküli jellege, a területen folyó munkák szétaprózottsága, tárgyköreiknek áttekinthetetlen széthúzódása, s más hasonlók.

Ugyanakkor néhány munkahely, néhány intézmény, amely maga keretében is, az országos tervmunkához viszonyítva is igyekezett a koordináció szükséges fokát megteremteni, folyamatos, rendszeres, eredményes, s egyben feladatköréhez illő tevékenységéről adhatott számot. Példának elsősorban a Petőfi Múzeum kínálkoznék, amely gyűjtő, feldolgozó és szétsugárzó tevékenységében egyaránt átgondoltságról és jó eredményekről tett tanúságot. Igaz, kiemelt helye, eleve tudományos jellege megkönynyítette ezt, s ezért inkább pl. a Szolnok, a Békés, s a Bács megyei közművelődési intézmények viszonylag összehangolt munkájára a viszonylag jó eredményeire hivatkozunk.

I.3. A felmérés módszere. Ezt, egészen röviden, így foglalhatjuk össze. Mivel rendkívül szétágazó s bizonytalan határú a vizsgált terület, több egymást átszövő hálóval igyekeztünk befogni. A megyei, s a nagyobb városi művelődési centrumokba kérdőívet juttattunk el. Mégpedig a hivatalos szervekhez is, s az illető centrumokban élő egy-egy általunk ismert, megbízható ítéletfűnek tartott szakemberhez is. Míg ugyanis az előbbieket - mint vártuk - jórészt statisztikákkal válaszoltak, az utóbbiak kommentált statisztikával, vagy egyes alapszemponatok és jellegzetes konkrét problémák kiemelésével. Összefoglaló anyagáttekintést igyekeztünk szerezni az általunk vizsgált terület főhatóságaitól, mindenekelőtt a Kulturális Minisztériumtól, de a terület egy-egy nagyobb szegmentumát befogó, s átlátó intézményektől is, mint a Petőfi Irodalmi Múzeum, az ELTE Közművelődési Tanszéke, az Országos Széchényi Könyvtár. A vidéki központok hivatalainak többsége igyekezett tárgyszerű felelettel segítségünkre lenni, meglehetősen hányada azonban formális, látszatválaszt adott, néhány pedig válaszra sem tartotta érdemesnek a kérdést, így nem jutottunk tájékoztatáshoz Tolnából, Vasból, meglehetősen formálishoz Veszprémből, Fejérből.

II. A jelen helyzet eredményei, s gátló tényezői.

Mind a külső, mind a belső tényezőket számba kell vennünk. Azaz tágabban vett világnézeteket is, a társadalom-lélektaniakat is, a szorosabban vett szakmai sajátosságokat is, s a szervezeti kérdéseket is. Mégpedig nem e felsorolt sorrendben, hanem úgy, hogy állandóan átszöjjék egymást.

II.1. Eredmények - a megváltozott művelődési szerkezetben. Többször utaltunk rá, hogy a művelődési-társadalmi szerkezet átrendeződése, s a vizsgált terület megváltozott szerepe, s a változásokkal mindig együtt járó nehézségek ellenére, igen tisztas eredmények születtek a vizsgált körben. Három alaptípusba sorolhatók ezek az eredmények, nemcsak az elkészült munkák jellege, de az őket lehetővé tevő körülmények karaktere tekintetében is.

Az első típusba azokat a munkákat sorolhatjuk, amelyek az új viszonyok között egy értékes hagyományt folytattak, illetőleg azokat a körülményeket, amelyeknek kialakítói felismerték e hagyomány értékét. Műfaj tekintetében elsősorban a forráskiadványok, s a bibliográfiai kiadványok tartoznak ide. Ha hagyományainál s hívatásánál fogva ez nem volna természetes, élen a Széchenyi Könyvtárt kellene említeni. Ezért említjük inkább a szolnokiak példáját, akik Versegly óriási kéziratos hagyatékát helyi munkával s erőforrásokból lassan teljesen közrebocsájtják, s jó bibliográfia adtak Szép Ernőről, dokumentált életrajzot Bányai Kornélról. Ez a munkatípus ugyanis, igen helyesen, rendszerint a kiadást finanszírozó város levéltárainak vagy gyűjteményeinek anyagával dolgozik. Többnyire filológiai szövegmagyarázaton túl nem igen lép, s ez alapjában helyes, mert rendszeren abból a tényből fakad, hogy a létrehozók ismerik felkészültségük határát.

A második típusban a helyi hagyományokat feldolgozó típus tartozik. Szinte a legelterjedtebb, s a lokális kötöttségen kívül rendszerint valamely alkalomhoz, évfordulóhoz is kapcsolódik. A megyei tanácsok ilyenkor majd mindig mind a kiadás, mind pedig előkészítése anyagi feltételeit biztosítják. Példa lehet Békésből Elek László Justh könyve, Bácsból Joós Ferenc Kecskemét színházi múltját feldolgozó munkája. Veszélye ennek a típusnak alkalomhoz kötöttsége: sok példát lehetne hozni arra, midőn nem találják vagy nem is keresik az alkalomhoz a megfelelő embert, dilettantizmus nyer teret, s a könyv pusztá megjelenése lesz a fontos, nem pedig értéke. Veszélye az is, a szellemi élet állandóságát kirakatszerű alkalmisággal váltja fel.

A harmadik típus a legkevésbé gyakori. A művelődési élet szerkezetváltozását ez szenvedte meg legjobban. Általános érdekű tárgy tudományos szintű feldolgozása, amelyet helyi vagy országos kiadó bocsát közre. Ennek is van néhány figyelemre méltó példája. A Petőfi Múzeum munkatársai kínálkoznak itt első számú példának (pl. Vezér Erzsébet, Kabdebó Lóránt, Bodolay Géza stb.), de mint az első típus esetében a Széchenyi Könyvtártól, úgy ettől az intézménytől is eleve elvár a közvélemény ilyen munkát. Kérdés, persze, valóban megvannak-e az intézmény dolgozóinak elegendő feltételei? Mindenesetre jobb példa azoké a középiskolai tanároké, helyi gyűjteményekben dolgozó beosztottaké, akik nehéz munkájuk mellett erőfeszítések, áldozatok árán hoznak létre tudományos munkát. Péter László vagy Orosz László esetét említhetnénk. Szerencsés, ha ez a típus s az előző ötvöződik: a városi, a megyei szervek megtalálják az ilyen típusú kutatót, s rábízják az országosan is jelentős helyi munkát. Sajnos, elég gyakran éppen ellenkezőleg történik a dolog. Vagy féltékenységből vagy egyszerűen csak kényelemszeretetből az ilyen tanárt, múzeumi vagy közművelődési dolgozót oly feladatok tömegével árasztják el, amelyeket tudományos képességekkel nem rendelkező társai is jól elvégezhetnének. Persze, a tanácsnak, a különböző intézményeknek az oldalán is igazság áll, midőn beosztottaik teljes munkáerejére tartanak igényt.

Ezzel azonban át is lépünk a gátló tényezők tüzetesen megvizsgált és részletesen kifejtett kérdéskörébe.

II.2. Gátló tényezők. Az első kérdés, milyen lehetséges kutatói állomány áll jelenleg a vizsgált területen rendelkezésre, s milyenre lehet számítani a közeljövőben.

II.2.a. A jelenlegi állományt három korosztályi rétegre lehet bontani. Az első kb. az 50-55-ön felüli, nyugdíjhatárhoz közeledő réteg. Kiváló szakmai képzettségűek bőven akadnak köztük, de a marxista történet szemlélet, s a belőle

következő feldolgozási felfogás és módszer csak viszonylag kevésnél lett igazán tulajdonukká. Illetőleg, akinél az lett, ahok többnyire irányító feladatkörbe kerültek, s ha tudományosan tevékenyek is, sok idejüket foglalja le az irányító munka. A többiek inkább jó feltáró, mint feldolgozó, értelmező munkát végeznek. Feldolgozó vállalkozásaikban gyakran van jelen marxizálás, esszéista pszichologizálás, pozitivista biografizmus, szellemtörténeti élménykultusz, stílustörténeti kiindulás.

A második korosztályi réteg kb. 35-45-50 közé tehető. Ez a réteg szakmailag általában viszonylag gyengébben felkészült. Nemcsak s talán nem is elsősorban az lehet az oka ennek, hogy az 50-es évek egyetemi oktatása a maga hibáival, kialakulatlan-ságával kevésbé volt alkalmas a felkészítésre, hanem sokkal inkább az, hogy ezekből az évfjártokból a tehetségesebbek jórészt az újjászerveződő központi tudományos, s oktatási intézményekben kaptak helyet. Különösen az egysíkúság az, amiben ez évfolyamok viszonylagos gyengesége megragadható. A nyelvismeret hiányától a módszerbeli differenciálatlanságon át a külföldi kitekintés és összevetés elmaradásáig megmutatkozik ez az egysíkúság. Ezeknél az évfolyamoknál mind magatartásbeli, mind világnézeti tekintetben sok a túlzó sarkításokra hajlamos ember. Vagy egészen prakticista-utilitárius hivatali munkát végeznek csak, vagy az irodalom közvetlenül ideologikus megközelítése jellemző rájuk, vagy ellenkező végletbe csapva, szélsőségesen antiideológus álláspontot foglalnak el, "esszéistának", "ontológus", "antropológus", "élményi" megközelítéseknek vallván magukat.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez a korosztály egyedi életében is, foglalkozása gyakorlásában is nemcsak nehéz problémákat rejtő ideológiai szakaszban, hanem a gyenge anyagi ellátottság jegyében is indult, a napi életgondokba gyorsan belefáradt, s hamar érdeklődését veszítette. S aligha független ettől az arányok egészségtelen felbomlása a bölcsészkarai jelentezők között, a nők 70-80, helyenként 90 százalékos túlsúlyának kialakulása. Ez az arányeltolódás azáltal vált különösen kórossá, hogy a nők a társadalmi, a családi élet még teljesen át nem alakult szerkezete, munkamegosztása és beidegződése folytán a diploma megszerzése után sokkal gyorsabban és véglegesebben sodródtak és sodródnak ki még ma is az irodalomtudomány vonzóköréből, mégpedig nemcsak aktív művelésének, de együttlépő, befogadó figyelésének a köréből is, mint a férfiak. Az mindenestre bizonyosnak látszik, hogy a 30-35-50-55 közötti évfjártokban viszonylag igen kicsi nemcsak a komoly irodalomtudományi munkára számba vehető mennyisége, de az érdeklődőké is.

A harmadik korcsoport, a tudományág jövője szempontjából a legfontosabb korcsoport: a 35-30 alattiaké. Nyelvismerete, világirodalmi jártassága, interdiszciplináris érdeklődése, s nem utolsósorban gondolkodási felkészültsége s igényessége, esztétikai s történeti szakszerűsége s kategoriális distinkciókészsége kétségkívül jóval meghaladja az előző korosztályét. Nem kétséges, hogy ebből gyakran meglehetősen jól érzékelhető ellenérzés is születik a két korcsoport között. S ezt annál inkább türelmetlenül érzékelik ezek az utóbbi évfjártok, mert a helyek, amelyeket a népgazdaság e tudományágnak aktív művelésére juttathat, jórészt be vannak töltve. S akiknek megvan képességük és vonzódásuk az irodalomtudomány művelésére, de nem kerülhettek valamely központi intézmény tudományos státusába, hamar átváltak irodalompublicisztikába vagy valamely más, a művelődéssel többé vagy kevésbé összefüggő foglalkozásba.

Behunyánánk a szemünket a valóság előtt, ha már itt nem figyelmeztetnénk arra, hogy ennek az átváltásnak okai között a valódi tudósi munka erkölcsi-anyagi megbe-

csülésének nem egészen megnyugtatóan rendezett kérdése ha nem is a legfőbb kérdés, de az első között áll. Egy-egy újságcikk, amelynek elkészítése rendszerint tizednyi időt vesz igénybe, mint egy tudományosé, többnyire jóval nagyobb s azonnali honoráriummal jár, ami pedig pályakezdő fiatalembereknél nagy súllyal esik a latba. Különösen férfiak esetében van ez így. Hisz sem társadalmi szerkezetünk, sem társadalmi tudatunk nem alakult annyira át, hogy bármily öntudatlanul is, ne a férjtől várja elsődlegesen a családi egzisztencia anyagi alapjának megteremtését. A nők az egyetem után többnyire az iskolát választják.

II. 2. b. Kihullás az irodalomtudomány eredményeit közvetítő áramlásból. Ez voltaképpen rendben is volna. Végül is egyenesen kívánatos, hogy mind az irodalompublicisztika, mind a művelődés egyéb területein, nem utolsósorban pedig az iskolában az irodalomtudományhoz vonzó fiatal erők tevékenykedjenek. Csakhogy ezek a fiatalok rendkívül gyorsan elszakadnak tudományáguktól. Míg a történészek pl. levéltárban vagy iskolában egyaránt figyelemmel kísérik szakmájuk folyóiratait, kiadványait, a magyar tanár többnyire már csak szépirodalmi folyóiratot olvas, s tudományága mozgásáról alig vesz tudomást. Nem az irodalomtudomány aktív művelését kérjük számon; jó tanár, jó levéltáros, jó könyvtáros stb. bőven lehet az, aki nem ír tanulmányokat vagy kritikákat; de aligha az, aki a befogadásban nem mozog együtt a tudományág változásával. A publicisztikában, a különböző közművelődési területeken rendszerint felületességet, divatokhoz csapódást, a középiskolában szűrkeséget és korszerűtlenséget hoz ez magával.

Külön kell hangsúlyoznunk újra, hogy a nem tudományos intézményben, a nem tudományos státusban dolgozó nők részvételi arányszáma milyen mérhetetlenül kicsi az irodalomtudományban. Azoknak a bölcsészkarai diplomával rendelkező nőknek a számaránya, akik nem hivatali helyük kényszere következtében, hanem önként vállalnak aktív irodalomtudományi munkát, a 10 percentet sem éri el, holott egyes területeken, nem utolsósorban a magyar szakon, némely évfolyamban, a diplomát szerzők 70, 80, sőt 90 százaléka, nő. S ami igazán súlyossá teszi a kérdést, az az, hogy amint már utaltunk rá, nemcsak aktívan, de többnyire befogadó módon sincsenek egy-két év múltán jelen a diplomát szerzett nők az irodalomtudomány kommunikációs folyamatában. S ugyanakkor viszont irányítói (igazgatói, személyzeti osztályi stb.) arányszámuk viszonylag magas. S ez utóbbi önmagában igen helyes. Kérdés azonban, tudja-e az a tudományos munkát ha nem is irányítani, de méltányolni vagy legalább a transzmissziót elősegíteni, akinek érdeklődése a terület iránt esetleges, alkalmi lett vagy egészen megszűnt. Mint hangoztattuk, közművelődésünk egyik súlyos társadalmiszerkezeti, társadalomtörténeti, társadalomlélektani kérdése rejlik itten.

A tudománytól való elszakadásnak számtalan lehetséges oka közül emeljük ki néhányat.

1. Elsőként azt az anyagi-erkölcsi okot kell hangsúlyoznunk, amit már említettünk. A tanárság, a művelődési területek dolgozói keresetükhöz többnyire még kénytelenek, különösen épp a döntő kezdő-közép pályaszakaszokon, oly többletmunkát vállalni, amely elveszi idejüket és erejüket szakmájuk tudományosságának nemcsak aktív művelésétől, de befogadó figyelésétől is.
2. Általánosan tapasztalható az a jelenség, hogy szervezési, adminisztrációs a minden egyéb tanítás melletti munkával rendszerint éppen a friss, mozgékony szellemű pedagógusokat terhelik meg különösen. "A jó ló jobban húz" elve alapján

az iskolavezetés a könnyebb megoldás irányába halad, holott az oktatás szempontjából, nagy távra, kamatozóbb volna, ha legalább ezek a friss szelleműek tudományáguk vérkeringésével kapcsolatban maradnának. S ezt a külön terhelést gyakran még szakmai féltékenység, tekintélyféltés is fokozza, súlyosbítja.

3. A tanárság egyensúlytalan elnőiesedése tovább tart, s ugyanakkor társadalmunk szerkezete, úgy látszik, még sem anyagi lehetőségeiben, sem szokásaiban nem ugyanazon arányban alakul úgy át, hogy az asszony tevékenységét a szorosabban vett hivatali időn túl ne a házimunkával töltené ki.

4. Az irodalomtörténeti-irodalomtudományi lapok még a nagyhagyományú középiskolákba, s a jó közepes könyvtárakba sem jutnak el. Így eleve kiesnek az illető helyen dolgozók a tudományág kommunikációs vérkeringéséből, pusztán a tudomásulvétel szintjén is.

5. S ezt fokozza az irodalomtudomány közlönyeinek (egyébként elengedhetetlen) differenciálódása. Nem a tanárok, de a megkérdezett egyetemisták jelentős hányada sem ismerte pl. a Helikon-nak nemcsak a feladatkörét, de még a nevét sem.

6. S ez rögtön rávilágít arra, hogy az egyetemi indítással sincs minden rendben. Ha egy szakdolgozat megírása folyamán vagy éppen egy sikeres doktori disszertáció elkészítése közben nem bír akkora érdeklődés születni a tárgy iránt, hogy az jónéhány éven kitartson, akkor alighanem baj volt már a disszertáció készítése idején is.

7. Nem utolsó az irodalomtudományi művek kritikájának roppantul egyenetlen és esetleges volta ama szépirodalmi s művelődési lapokban, amelyek eljutnak a közművelődés területén tevékenykedőkhöz. Egy nemrég elhunyt jeles költőnk minden képzeletet felülmúlóan gyenge "irodalomtörténete" például oly magasztalásokban részesült, mintha egy remekműről lett volna szó.

8. Jellegzetes baj az is e tekintetben, hogy míg a marxizmus régebbi képviselőit, a radikális polgári progresszió vagy a népiesség íróit bőven éri (egyébként helyesen!) kritika, vannak "kivételezett" helyzetű csoportok. Elég itt arra utalni, hogy pl. a Nyugat gyakran szépelgő és szenvelgő modorát folytatókat többnyire valóságos kritikai körtánc veszi körül, holott rendszeren szakmai s világnézeti szempontból egyaránt több kívánnivalót hagynak, mint az előbb említettek. Ez a tárgyszerűtlen, hitelét veszítő kritika nemcsak dezorientáltságot szül, de az úgy komolysága iránt is csalódottságot vagy éppen gunyorosságot eredményez.

II. 2. c. Az elszigetelődés veszélyei. Márpedig az irodalomtudomány változását, fejlődését értő, közvetítő literátorok elszigetelődése igen nagy szellemi veszteségeket s igen jelentős világnézeti veszélyeket hord magában, főleg a transzmissziós feladatokat illetően. Annál is inkább, mert az átlagos felkészültségű és érdeklődésű emberek tekintélyes része (mint minden korban) ma is ragaszkodik a maga szellemi-lelki kényelmességével az egyszer megtanult anyaghoz, s ezt a következetesség verbálisan értett erkölcsi dekorációjával még föl is díszíti, hősi pátoszt ad neki. Az igazság keresése helyett tételeinkhez ragaszkodni, - tudománytalan, kivált épp a marxista szemlélet világánál, hisz ez örökké fejlődő mozgásban van, mozgásban kell lennie.

Ha tehát a mozgást értők és igénylők, szétsugárzók és elfogadtatók nem maradnak állandó kontaktusban a központokkal, igen jellemző s jól tipizálható torzult szemléleti magatartások jönnek létre, mint ahogy ezt néhány tanári kar megfigyelése föl is hozta.

1. Dacos ragaszkodás az egykor megtanulthoz ("én már megelégszem azzal, amit megtanultam").
2. Valamely szélsőséges, szektaszerű - többnyire nacionalista - állásponthoz való csatlakozás ("Akkor már inkább Szabó Dezsőt!").
3. Cinikus vagy sivár "ideológiátlan" pozitívizmusba menekülés ("Maradjunk, atyámfiai, a tényeknél!").
4. Visszatérés tradicionális - részben valóban értékes - konzervatív magatartásokhoz ("Hiába, legjobb ez öreg Horváth Jánostól tanulni").
5. Szélsőséges esztétikai s izlésszubsjektivizmus ("de gustibus...").

II.3.2 Kapcsolattartók nehézségei, a közvetítő góccok hiánya. Lássuk ezután azok helyzetét, gátló tényezőit, akik megtartották érdeklődésüket s - akár áldozatok árán is - szívesen dolgoznának. Sőt állomáshelyük is megengedné a munkát.

Ezt a kérdéskört a lehető szempontok közül kettőből tüzetesen kell megvizsgálni. Az egyik a centralizáló és a decentralizáló viszonya, a másik az egyedi és kollektív munkák kapcsolódása.

Tudományágunk művelésében mindenütt érvényesül bizonyos összetartó, centralizáló erő. Mig azonban ez a polgári országokban többnyire ösztönös automatizmussal jön létre, a szocialista országokban erősen központosított, s tervszerűen felépített keretekben, s kitűzött célok jegyében folyik a munka ezen a területen is. Alapvető feladat tehát a centralizáció és decentralizáció tárgyszerűen helyes egyensúlya.

Magyarországon a vidéki centrumoknak az a rendszere, amely az olasz, német, angol vagy amerikai irodalomtudományt jellemzi, kevésbé alakult ki. E tekintetben kissé mindig egyvárosú ország vagyunk. Így a vidéki központokra, a helyi intézményekre gyakran kettős magatartás jellemző. Bizonytalanok lévén ítéletünkben, vagy minden irányítást központi kutatóhelyektől várnak, s csak felülről sugalmazott kezdeményezést mernek mérlegelni s méltányolni, vagy ellenkezőleg, túlzó lokális öntudattal lesznek úrrá bizonytalanságukon.

A vidéki s a főhívásukban elsődlegesen nem tudományos intézményekben, de iskolákban is gyakori gátló tényezők a következők:

1. Igen gyakori az a panasz, hogy a munkahely vezetője kisebbségérzéses tekintélyféltebből inkább akadályozza, mint elősegíti a tudományos tevékenységet, többnyire az intézmény jellegére, a közművelődés állítólagos helyi érdekeire stb. hivatkozva. Volt pl. olyan iskolaigazgató, aki levéllel kereste fel az egyetemet, hogy megakadályozza beosztottja disszertálását.
2. A munkahely vezetősége nem ismeri fel az adottságaiból következő lehetőségeket, s erejét, feladatkörét meghaladó vállalkozásokba kezd. Amit aztán rendszerint fővárosi vagy vidéki egyetemnek, tudományos intézményeknek embereinek "kölcsonvétele" ment meg a bukástól. A vidéki művelődési osztályok rendelkeznek bizonyos kiadási lehetőség fölött, s ez könnyen kárba vész, ha a tervezés előtt nem konzultálnak központi tudományos intézményekkel. Elvész a helyiek lehetősége, a helyi jelleg megvalósítására és szükséglet kielégítésére, vagy éppen reduplikáció jön létre: a központi intézmények tématerveiből váltanak valamit aprópénzre. Egy kissé ilyen volt, legalábbis a munkatársak tekintetében, a feherváriak Vörösmarty-kötete.
3. Legalább ilyen gyakori az ellenkező eset: lokálpatrióta öntudatból, önállósági ösztönből helyi tárgyköröket nagyítanak föl úgy, hogy az részint a dilettantizmus,

részint az irodalomtörténeti aránytévésztés és világnézeti dezorientálás veszélyét hordja magában. Egyik északmagyarországi központból fővárosi egyetemi tanárt igyekeztek igen tisztes honoráriummal megnyerni egy "Lévay József és kora" c. monográfia írására. Egy dunántúliban viszont, Kisfaludy Sándort megbecsülendő, a Mondolat újraértékelésére törekedtek; Németh László nem szerencsés Kazinczy-felfogását véve alapul.

4. Általános az a panasz is, hogy nemcsak a tervezésben, hanem a kidolgozás egyes fázisaiban is tanács nélkül maradnak még a közepes városokban kutatók is. S még az azonos városban élő s rokon tárgykörök iránt érdeklődő irodalmárok sem tudnak mindig egymásról. A vidéki nagyobb városok nem igen lettek egy-egy terület vagy egy-egy szakágazat központjává. Közvetlenül fordul minden kutató Pesthez, holott gyakran maguk is segíthetnének egymáson.

5. Hasonlóképpen általános a panasz és kedvetlenség amiatt, hogy a központi lapokban a vidéki kutatók cikkeinek "átfutási" ideje állítólag sokkal hosszabb, mint a fővárosiaké. Pedig már azoké is túrhetetlenül hosszú.

6. Nagyon gyakran tapasztalható az - s ez inkább a közvetítő típusú irodalmárok s a könyvtárosok problémája -, hogy a bibliográfiák esetlegesen vagy hivatali rang szerint s nem a munka merituma szerint ajánlanak, s így inkább akadályozzák, mint segítik a tájékozódást.

II.4. A tudományos centrumok nehézségei a munkatársi hálózat kiépítésében. A centralizálás és decentralizálás problematikus vonásai közül eddig olyanokat soroltunk föl, amelyek a vállalkozó kedvű, munkára képes, de a központi intézmények vonzaskörétől távolabb eső fiatal irodalomkutatókat abban gátolnak, hogy bekapcsolódhassanak a központi intézmények által képviselt rendszeres, tervszerű, komoly fajsúlyú tudományos munkába. Röviden: ezekben az esetekben ők nem találják meg az utat a centrumok felé. A következőkben viszont ennek fordítottjára sorolunk fel tipikus helyzeteket: amidőn a központi intézmények nem találják meg a szükséges kutatókat, holott jobb kereső s nyilvántartó módszerekkel ez lehetséges volna.

II.4.a. Az erők jobb számontartásának és bekapcsolásának szükségége. A központi tudományos intézmények nem rendelkeznek megfelelő regiszterrel az egyetemről kikerülő, tudományos munkára feltétlenül alkalmas vagy valamely területen már egyenesen otthonos fiatal szakemberekről. A doktori disszertációk, amelyek egykor lehetőséget adtak ily fajta reális tájékozódásra, ma többségükben nem jelennek meg.

2. Nem rendelkeznek a mondott intézmények arról sem kellő nyilvántartással, hogy idősebb vidéki vagy nem elsődlegesen tudományos státusú, de tudományos érdeklődésű és munkásságú szakemberek mivel foglalkoznak, vagy foglalkoznának szívesen.

3. Arról sincs kellő nyilvántartása a központi tudományos intézményeknek, melyik központban milyen tárgyi anyagok dominálnak a gyűjteményekben, s a régi könyvtárakban, a nagy múltú iskolákban. Így az a szükséges munkaeloszlás, amely végbemehetne, nem megy mindig végbe. S a központi intézmények kutatóit számtalan olyan rész vagy föltáró munkával terhelik meg, amelyeket szívesen vállalnának át más intézmények. S ilyen központilag irányított átvállalás esetén a reduplikáció, a dilettantizmus, a túlzó lokalitás sem fenyegetne. Mert most fenyeget. Egy TIT-felmérés folyamán pl. kiderült, hogy két különösen jó művelődési viszonyoknak örvendő megye helytelenül értett lokális öntudattal és önállósággal szigetelte el

magát: a vasiak a vasi irodalmi hagyományokba zárkóztak, a győriek viszont, azon az alapon, hogy ipari centrum, a műszaki történeti kutatásba izolálódtak.

4. Különösen akkor látjuk az íly fajta áttekintő és tárgyi regiszterek szükségét, ha figyelembe vesszük, hogy irodalomtudományunk előtt, ma az akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv megírása után és tanulságai nyomán a régiék mellett igen sok új típusú munka áll. A régiékből is az újakból is emeljük ki néhányat: a korszerű, részletekre lebontott marxista elméleti alapozás, a marxista komparatiztika kiépítése, a művészetközi kutatások létrehozása, a történeti művelődésszociológia megteremtése, kutatási módszereinek kidolgozása, irodalomtörténeti alkalmazásának kimunkálása, a periodizáció komplexebb elvű kidolgozása, néhány korszak értékhierarchiájának átrendezése, funkciós jelentőségének újragondolása (pl. 17-18 sz., 19. sz. eleje stb.) s (nem utolsósorban) annak a metodikának a kidolgozása, amely a szorosabban értett irodalomtudomány eredményeinek legtágabban értett, szociális transzmisszióját sikeresen segíti elő.

A felsorolt szükségletek közül a negyedik kielégítésére, irodalmunk és országunk történeténél fogva, a vidéki központok szinte predestinálva, az ötödikre pedig szinte kényszerítve vannak, A helyi intézmények transzmissziós funkciói, mindenesetre jelentősen csak jobb központi áttekintés, nagyobb központi segítség esetén alakulhatnak át, emelkedhetnek magasabb szintre a történeti-esztétikai szemlélet, a társadalomfejlődési elv tudatosítása tekintetében. Az az egyoldalúság, az a kuriozitás, az a provincialitás, amely például a vidéki, de a fővárosi kiállításokon is bőven előfordul, oldódniék. Csokonai és a vidéki társasélet c. (egyébként nem rossz ötletű) kiállítás pl. nem bor és ételfölsorakoztatásban merülne ki, mint történt egy dunántúli művelődési házban. Az évfordulók is, amelyek ünneplése az utóbbi időben egyre több erőt emésztett föl s mégis egyre szürkébb lett, olyan vándorgyűlések helyett, amelyeken a kijelölt város csak ételt-italt-szállást ad, s "vattá"-t közönség gyanánt, megmozgathatnák egy-egy város, egy-egy vidék szellemi életét. Negatív példaként elég utalni a Jókai-megemlékezések, egy-két kivételtől eltekintve gyenge szintjére, amely nem utolsósorban abból is adódhatott, hogy a pesti lerándulók elégnék vélték elmondani a bombasztikus közhelyeket "a nagy álmodó"-ról, "a nagy hívő"-ről "a nagy mesélő"-ről, vagy mozaikos aprólékosságba vesztek. Holott pl. Füreden, Füreddel kapcsolatban éppen Jókai korának kultúrtörténetéről rendkívül sok újat és fontosat lehetett volna mondani, mégpedig a helyiek, a Veszprém megyeiek kutatásai alapján. Vagy a fehérvári Eötvös-ülésre, amelyen személyes mozzanatok vonták el a tárgy meritumáról a figyelmet.

II.4.b. Az egyéni s kollektív munkák viszonya. Ami e fontos kérdéskört illeti, eléggé köztudott két általános tény. Az egyik az, hogy azt a komplexitás igényt, amelyet ma a társadalomtudományokkal szemben mindenütt, nálunk pedig különösen joggal követelnek meg, csak közös munkával lehet kielégíteni. A másik az ellenkezője ennek; a kutatók belefáradtak a rendszerint túl közeli határidős, gyakran nem eléggé körülhatárolt, s ezért időben is anyagban is végtelenné terpedő kollektív munkákba.

Az egyéni munka, s a közös feladat egyensúlyát megteremteni a vizsgált területen könnyebb, mint a központi intézményekben. Egy-két nagyobb gyűjtemény, a könyvtár képez csak kivételt. Ezen a területen ugyanis éppen a mondott regiszterek és vidéki centrumok hiánya következtében, inkább az erők kollektív munkára való összefogására, a központi munkákba való bekapcsolására volna szükség, mint az egyedi ér-

deklódés és tevékenység terének biztosítására. Ez utóbbi ugyanis gyakran csúszik, központi irányítás híján, jó anyagfeltárási készség esetén is, műkedvelő vagy éppen anakronisztikus szintre. Az ITK-hoz beküldött számtalan, fontos anyagot tartalmazó filológiai cikk pl. csak a szerkesztők által való teljes átírás után kerülhet közlésre. Két jellemző Arany- esetet említsünk erre: egy bihari levéltáros fellelte a Vörös Rébék alapját szolgáltató pert. De kétesztendő oda- és visszaküldözés után is csak teljes átírás után jelenhetett meg. Az Arany ifjúságára, olvasmányaira igen fontos Gönczy Pál-féle emlékeztetések közlése pedig még ennél is több időt fog a közlő irányítatlansága következtében elvenni. Kellő előzetes instrukciók esetén az ily fajta munka eredményesebb is volna, és sokkal kevesebb erőbevetést is igényelne. Az meg már a tragikomikust érinti, hogy egykor irodalomtörténeti érdeklődésű, tanári diplomások is, ítéletüket vesztvén, milyen gyűjtési, vételi javaslatokat tesznek múzeumoknak, témákat szorgalmazzanak intézményeknél, folyóiratoknál. Az az országos hálózat, amelyet Klaniczay Tibor a régi irodalomkutatásában létrehozott, a következő történeti korszakokra is példamutató lehetne.

II. 5. a. A kiemelt központi nagy gyűjtemények és könyvtárak szerepe. E könyvtárak és gyűjtemények esetében a tudományos munkában való jártasság, a tudományág eredményeiben való eligazodás voltaképpen fontosabb, mint az aktív tudományos munka. Kérdés persze, lehet-e szert tenni az utóbbi nélkül az előbbi kettőre. Az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti könyvtár voltánál fogva külön helyet foglal el. Három kérdés merül fel hagyományosan kialakult a jól végzett munkájában. Az első szinte technikai: elég gyors-e a kölcsönzés, s erre a kérdésre a kutatók többsége inkább negatív, mint pozitív feleletet ad. A második az állományóvás. S ez is hagy bőven kívánni valót. Különösen a fontossági sorrend tekintetében. Olyan folyóiratok, amelyek nélkül pl. a 19. század végi kutatások elképzelhetetlenek, szinte cafatokba vannak (pl. a Reviczky-Komjáthy féle Új Nemzedék). Az irodalomtörténet szemszögéből oly fontos Pesti Napló is csupa megcsontított példányban található. Vidéki gyűjtemények tulajdonából ki kellene egészíteni. Az Ady-kor számtalan forrása is hiányos, s vidéki, esetleg országhatáron túli gyűjteményekből, legalább mikrofilmen, pótolható volna. Nincs pl. a Gondolatnak teljes évfolyama egyik könyvtárban sem. Nagyobb könyvtárközi együttműködéssel ilyen esetekben a Széchényi Könyvtárt segíteni kellene teljes sorozat megteremtésében. Tudjuk, természetesen, hogy ez mindenekelőtt anyagi ellátottság kérdése. De nemcsak az. Az állományóváshoz a tudomány eredményeiben s kutatásaiban való jártasság is szükséges. Hasonlóképpen áll ez a Széchényi Könyvtár bibliográfiai kiadványaira is. Amit közreadnak, jó és fontos. Kérdés azonban, szinkronban van-e az irodalomtudomány előtt álló feladatokkal.

Ez a kérdés a többi nagy központi könyvtárral, főleg az Egyetemivel, az Akadémiaival s a Szabó Ervin központjával kapcsolatban is felmerül, de ott még inkább a szerzeményezés kérdéseként merül ez föl elsősorban. S itt újra arról van szó, hogy a szerzeményezést irányítóknak, ha nem művelői is aktívan a tudományágot, ott-hon kell lennie benne. Az utolsó időben, mindenesetre inkább az egész tudományág háttérbe szorulása látszik problematikusnak más tudományágakkal szemben a külföldi beszerzés tekintetében is, semmint a rostálatlan beszerzés. A Szabó Ervin Központjának beszámolója pl. oly esetet említi, amely szerint egy tudós szociológus egy munkához közel száz könyv megrendelését óhajtotta, holott nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés is elégséges lett volna. Ugyanakkor alapművekhez nehezen lehet hozzájutni az iroda-

lomtudományban. A szellemtörténet marxista kritikájára igen nehéz egyetemistákat, tudósjelölteket oktadni, ha pl. Jaspers nagy világnézet-tipológiája vagy Curtius toposz-monográfiája alig férhető hozzá. Holott új kiadások is jelentek meg belőlük.

II. 5. b. A Petőfi Múzeum feladatkörének módosulása. Külön kérdés a Petőfi Múzeum arculatának s funkciójának kérdése. Bizonyos, hogy a népművelés, a közművelődés minél közvetlenebb szolgálatának irányába kellene haladnia. Eddigi gyűjtő tevékenységét ugyanakkor semmiképp nem lenne szabad csökkentenie. A gyűjtés eredményeiről, szerzeményeiről azonban más nagy gyűjtő intézményekkel együtt volna jó időközönként katalógust közzétenni. A jelen állapotban ugyanis a kutató nehezen tudja áttekinteni, mi hol, melyik gyűjtemény birtokában lelhető meg. A Múzeum munkatársai jelentős tudományos munkát fejtenek ki, s még jelentősebb terveket fektettek föl. S hogy ennek a Múzeum gyűjtő, feldolgozó s közművelődési munkájában is milyen fontossága van, aligha kell hangsúlyozni. Arányérzékkel, korszerűséggel a gyűjtőmunkát vagy a tárlatrendezést csak az tudja ellátni, aki belül van az irodalomtudományi tevékenység vérkeringésén, folyamatán. A terveket illetően két megjegyzést érdemes tenni. Szerencsésebb volna, ha az öhajtott magas szinten maradván, még szorosabban kapcsolódnának a tervmunkák egyrészt a gyűjtemény anyagának feldolgozásához, másrészt a növekvő közművelődési, transzmissziós feladathoz. Úgy, persze, hogy teljesen összhangban legyenek az irodalomtudomány előtt jelenleg álló feladatokkal.

III. J a v a s l a t o k

Mindezek után javaslatokat teszünk az érzékelt hiányok és hibák kiiktatására s az általuk elfödött lehetőségek hasznosítására. Javaslatainkat, természetesen, nagyon is zárt számúra kell szűrnünk, szorítanunk. A túl sok javaslat lényegében az ötletek szintjén való megrekedést jelentené. Javaslatainkat, magától értetődően, konkrét formában, de nem a kivitelezés részleteire bontottan tesszük. A részletezés önálló nagyobb terjedelmű kidolgozást igényelne.

Alapkiindulásunk minden esetben az, hogy mint minden tudománynak, az irodalomtudománynak is, vagy ha lehet, annak méginkább, a szocialista közművelődés szolgálatában kell állnia. S fordítva: akkor állhat a szocialista közművelődés ügye igazán biztosan, ha kellő szaktudományos alapozáson nyugszik.

1. Javaslataink első csoportja az erkölcsi-anyagi megbecsülés fokozására, illetőleg szükséges arányának megteremtésére vonatkozik.

a. Rendezni kellene, amennyire csak ezt gazdasági lehetőségeink engedik, a honorárium kérdését. Ebben a pillanatban a tudományos folyóiratokban megjelenő tanulmányoké abszolút értelemben is, relatíve pedig méginkább a legkisebb. A könyvpublikációké sem sokkal jobb, de ott a volumen valamit kiegyenlített. Mindenesetre, a könyvpublikációk honorárium-rendezése is sürgető.

b. Az időkedvezmény kérdése, többszöri kezdeményezés ellenére, meglehetősen áttekinthetetlen, s helyi jóindulat vagy ellenszenv függvénye. Számtalan középiskolai tanár már annak is nagy hasznát venné, ha órát - órakedvezmény nélkül - úgy osztanák el, hogy egy napja szabad legyen. Persze, a szigorú válogatás alapján juttatott órakedvezmény még termékenyebb lehetne. Ezt a kérdést végre egységesen rendezni kellene, s megfelelő koordinációs szerv kezébe tenni.

c. Érdekeltté kellene tenni az igazgatókat, a vezetőket abban, hogy maguk is, beosztottaik is, ha nem aktívan is, de legalább befogadó s szétszóró módon együtt mozogjanak az irodalomtudomány változásaival. A korszerűségnek nem általánosságban vett kérdése ez, hanem a marxizmus alapvető tudományközelítési, művelődés-felfogási kérdése, a folytonos önkorrekciós változás szükségének tudatosítása.

d. Igen fontos volna, ha a társadalomtudományok jelentőségének tudatosítására, megbecsülésük emelésére tudományközi erőfeszítés történe. A természettudományok, kivált pedig a műszaki ágazatok, de a biológiaiak is sokkal sikeresebben ismertetik eredményeiket, s keltik fel maguk iránt az érdeklődést s a kutató kedvet is. Nemcsak a tárgy természetéből következik ez, hanem a jobb szervezethez is. A társadalomtudományok súlyát növelné, ha egy a MTESZ-hez hasonló országos egyesülés jöhetne létre. Ez a koordináció gondjából is sokat vállalhatna, s a többi társadalomtudományal is szorosabb kapcsolatot teremthetne. Mert a társadalomtudományi egyesületekben jobban ki kellene alakítani a testvér tudományágakkal való összetartozás és összeműködés szellemét, a kölcsönös elismertetés törekvését.

e. Meglehetősen sok oldalról hangzik el az az óhaj, hogy a szorosabban vett tudományos intézményeken kívül dolgozók, ha tudományos munkásságuk erre méltó, egyetemi, főiskolai jelzésű titulushoz juthassanak, s egyben szorosabb kapcsolatba is a címet felterjesztő intézménnyel, mint a mai címzetes docens, címzetes egyetemi tanár esetében ez szokásos, kutatási területükön előadást vagy szemináriumot tarthassanak. Különösen vidéken hallható gyakran ez az óhaj.

2. A második javaslatcsoport semmivel sem kevésbé fontos kérdéskört érint, mint az első. A nem tudományos státusú, de tudományos képességű és készségű, már állásban lévő munkába vonását illeti, s ezzel együtt a centralizáció és decentralizáció kérdését is. Röviden a jobb koordináció kialakításának halaszthatatlan problémáját.

a. Sürgető volna egy országos koordinációs szerv létrehozása, vagy valamely meglévő szerv ily célú megbízatása és tehermentesítése. Nagyon jól válogatottnak s viszonylag kis taglétszámúnak kellene lennie e szervnek, hogy működőképes legyen, de az egyes konkrét feladatok megtárgyalása alkalmával meghívottakkal kellene mindig kibővílnie.

b. Igen jó volna, ha valamilyen kataszter, regiszter állna a központi intézmények rendelkezésére a nem tudományos főhivatású, de jó tehetségű szakemberekről. A munkaelosztás, amely jelenleg nagyon egyenetlen, és folyton az éppen kéznél lévőkre halmozódik, jobb megoldást nyerhetne.

c. S fordítva: jó volna, ha az irodalomtudomány nagy tervmunkáiról s e tervmunkák mellék munka szükségleteiről, sőt, az irodalomtudomány előtt álló fontosabb feladatokról is valamilyen időszakos tájékoztatás jutna el a tudományos intézményeken kívüli olyan nagyobb művelődési központokba, amelyekben ember is, munkalehetőség is van a bekapcsolódásra. A nyelvészek, mindenesetre, sokkal inkább rendelkeznek központi információs és szervező készütséggel, mint az irodalmárok, s munkaelosztásuk is jobb.

d. Alapvetően fontos volna, hogy a tudományág közlönyei minél több nagy tanári testületű és nagy irodalmi hagyományú iskolába, s művelődési központba jussanak el. A legnagyobb fővárosi gimnáziumokból is csak kevés kapja e közlönyöket.

c. Mint a természettudományos diszciplinák területén, az irodalomtudományén is jó volna vidéki akadémiai központokat létrehozni. De mivel ilyenből viszonylag kevésre van lehetőség, az előbbé tett Irodalomtörténeti Társaság vidéki fiókjait le-

hetne megszervezni úgy, hogy bizonyos önállóságot is élvezzenek, még a nevükben is. Egy-egy város vagy vidék nagy irodalmi szülöttjének, neveltjének, patrónusának a neve is (Berzsenyi Társaság, Kölcsey Társaság, Babits Társaság stb.) fémjelezhetné nemcsak a helyi jelleget, de egyben a színvonal igényét is. Ezek a fiálék nemcsak szétszórásra és összefogásra lehetnének alkalmasak, hanem a visszajelzésre is. Vezetőségük évi jelentéséből igen jól kitűnhetne, milyen hatások, áramlatok, veszélyek erősödtek föl egy-egy vidéken vagy rétegben, milyen szükségletek jelentkeztek, s milyen eredmények váltak hathatóssá.

f. Ezeknek a fiáléknak a tekintélyét, munkakedvét fokozni lehetne, ha nevük együtt szerepelhetne a tagjaik által írt könyvek vagy helyi szerveik által elősegített kiadások címlapján a kiadást fémjelző központi intézmény nevével. Ez a kettős megjelölés, persze, a fővárosi intézmények esetében is hasznos volna. Annál is inkább, mert a színvonalra, a szemléleti megalapozásra így a címlapon szereplő mindkét intézmény, szervezet jobban ügyelne. Hogy az ilyen pszichológiai fogás milyen jó hatású lehet, azt bizonyítja a régi irodalom kutatói közt megnőtt munkakedv és összetartózástudat, amelyet nem utolsó sorban erősít az, hogy még különnyomataikra is fölviszik a közlő folyóirat neve mellé a csoport nevét.

g. A megyei művelődési osztályokat tanácsos volna közvetítő, közbeeső centrumokká emelni, mivel a kutatói készségű, képességű erők fölött épp úgy az intézkedés jogával rendelkező szervek, mint amaz anyagi források fölött is, amelyek nélkül a tudományos munkák s eredményeik a különféle intézményekhez, munkahelyekre nem igen juthatnak el. A művelődési osztályokat természetesen nem lehet tudományszervezéssel, sem pedig a munkák, javaslatok elbírálásával megterhelni. Sem erejük, sem felkészültségük erre. De a létrehozandó koordinációs szerv irányába közvetíthetnék a területükön jelentkező igényeket, vállaló készségeket, munkajavaslatokat, hogy kikérjék róluk a szaktudományi véleményt. De fordított irányba is vállalhatnának a művelődési osztályok közvetítést: pl. a területükön lévő erők számbavételében, szükségessé alkalmi tehermentesítésében, kiadási lehetőségeik jelzésében.

h. Nagyon hasznos lehetne, különösen a transzmisszió szempontjából, de a centralizáció és decentralizáció, az egyéni és kollektív munka összhangjának megteremtése szemszögéből is, ha valamely központi intézmény kebelében (de nem csupán annak tagjaiból) állandó tanácsadó s koordináló szerv jönne létre, amely véleményt mondana a különböző nem tudományos főhivatású munkahelyek terveiről, főleg pedig segitené azok korrekcióját és koordinációját. Az Akadémia Irodalomtudományi Bizottsága ugyanis tagjainak igen sokféle elfoglaltsága következtében csak a legnagyobb intézmények terveivel bír foglalkozni, s tanácsadásra, koordinálásra, regisztrálásra szinte egyáltalán nincs lehetősége. Márpedig mindenekelőtt egy információs tanácsadó szervre volna főleg a transzmissziós intézményeknek szüksége. Egy-egy megyei tanári konferenciára előadóért néha az egész egyetemet végigkilincselik a művelődési osztályok vezetői, a TIT megyei irányítói vagy egy emlékműsorért a rádió műsorszervezői. Igen-igen hasznos volna a közművelődés szemszögéből, ha az irodalmi pódiumok, eposzt és regényt dramatizáló színpadok, irodalmi anyagot kereső filmvállalkozások stb. nem volnának magukra, illetőleg egy-egy vezető szubjektív ízlésére, nemegyszer iskolázatlan ötleteire hagyva, Ezt a szervet azonban csak akkor lehetne hathatóssá tenni, ha nem alkalmi jellegű volna, hanem tagjainak munkaidejük egy részét hivatalosan is erre a feladatkörre fordíthatnák.

nem veti ki magából az Alvinczi-féle anakronisztikus, feltűnőbb irrealitást. Egymással szemben valóságoként egzisztálnak, kívülről nézve azonban egyaránt valószerűtlenek.

A stilizáló-idillikus ábrázolásmód magyarázatát részben a megírás időpontjában kereshetjük: Krúdy 1913-ban, az utolsó békeévben, a veszélyezetttség és nyugtalan-ság lelkiállapotából tekint vissza egy nosztalgikusan újrafogalmazott, idealizált formában felidézett korszakra, a századvég és a századforduló éveire. "Az eltűnt idő nyomában" járva nemcsak az elszállt ifjúságot búvöli vissza, de egy mindenestül elmúlásra ítélt, véglegesen lezáruló történelmi periódust is. Magyarországon a 19. század sok tekintetben 1914-ig tartott: a világháború egy államforma és egy életforma lassú felbomlását gyorsította fel és tette teljessé. Ilyen értelemben A vörös postakocsi a régi Magyarország, a magyar "ancien régime" regénye. Felmerülhet persze olyan ellenvetés, hogy Krúdy - az egykorú magyar közvélemény nagy részéhez hasonlóan - aligha volt még ekkor tudatában a "millenáris szekuritás" törekénységének. Lehet, hogy így van, de ne felejtjük el: más dolog tudni, és más dolog megérezni valamit. A háború kezdetén még optimista, sőt harcias cikkeket is publikáló Krúdy 1917-ben megírja az Őszi utazás és a vörös postakocsint, melynek ábrándos és borongós hangneme kiteljesíti és igazolja A vörös postakocsi pesszimizmusát, az elmúlás és hullás tendenciáit immár nem homályos sejtelenként, hanem a világháború realitásaként jósolva meg.¹⁴

Ebből a "rossz közérzet"-ből fakad Krúdy műltszemléletének sajátos kettőssége, amely a dús koloritú lírát szubjektív közbevetésekkel, ironikus hangsúlyokkal ellentozozza. A tízes évek Krúdyjának romantikája századvégiség és modernség elegyének tekinthető, mivel az eszményítés éles valóságábrázolással párosul (vagy inkább: keveredik) benne, szivárványos líraisága olykor kíméletlen, kegyetlen realizmust takar. A negyvenedik életéve felé közeledő író egy nyomott hangulatú, válságba jutott, háborúra készülő világból, egy letűnő életforma romjairól nézi ifjúsága tegnapját, a századelő Budapestjét, s abban már nemcsak a nosztalgikusan megrajzolt idillt veszi észre, hanem az erkölcsi zűllést, az idill felbomlásának, az illúziók elvesztésének tragikumát is.¹⁵ Látja az öngyilkosságokat, a szerelmi üzletet, a tüdőbajt, a robot reménytelenségét - és így az álom néha nyomasztó lesz, zavaros és groteszk, undorító és félelmetes. A vörös postakocsiban még a megszépítő idill uralkodik, és csak a háttérben ólálkodik a sötét; az Asszonyok díjában már fordított a helyzet: egy tragikus alaptónus homogén közegében szólalnak meg a szépség és a jószág himnikus dicséretének "nagyáriái".¹⁶

¹⁴ Őszi utazás a vörös postakocsin (- A vörös postakocsi). Bp., 1963. Szépirodalmi. 439.

¹⁵ Bori Imre a regénynek ezt az oldalát emeli ki (Híd 1974. 987-95, 1293-1316), s ennek megfelelően A vörös postakocsit egyértelműen realista alkotásnak, Krúdy Comédie humaine-je mintadarabjának (987) minősíti, leszögezve, hogy itt "nem álomvilágról van szó, hanem valóságlátásról" (989). Ez azonban az igazságnak - amint ezt a fentiekben bizonyítani igyekeztünk - csak az egyik fele. Bori I. interpretációjának túlzó egyoldalúságát csak szubjektíve teszi érthetővé (sőt indokoltá!) az a burkolt polémia, amelyet ő itt a hagyományos Krúdyképpel folytat; ez ui. (ellenkező előjelű egyoldalúsággal) csak a biedermeieres-romantikus-hangulatos elemre összpontosított.

¹⁶ Vö. Szabó Ede: Utószó. In: Asszonyok díja. Bp., 1968. Szépirodalmi. 237-8.

Emlékezetes példája ennek a "kettős látás"-nak Klára látogatása az Aranyfácán utcai házban, a regény egyik kulcsjelenete. Az örömtanya leírását eleinte valamely kedélyes vidékiesség hatja át, Jókai acélmetszetű képével a falon meg a "munkaszünetben" kártyázgató kétségtelen hírlí hölgyek meleg humorú bemutatásával. Klára riadt menekülése, hisztérikus kiáltozása, valósággra-döbbenése már az idill széttörését jelzi. Krúdy nosztalgikus "álom-realizmusa" irreális valóságglátásának aránytalanságaival, műltszemléletének megszépítő poézisével mégis rávillant egy búcsúzó világ leglényegére: a kilátástalanságra, a csömörrre, a reménytelen elválás szomorúságára "a szétszóródás előtt". Ahogy Ady írta nagyon találóan: "több valószínűtlenséget szomjúhozunk", mert a "nem-valószínűség" Krúdynál "a művész legmélyebb élet- és maga-látása".¹⁷ Ady felismerte a stíломantikus dekorativitás köntösöbe öltöző biedermeier "álom-realizmus" dialektikus természetét: a valószínűtlenség valószínűségét, az irrealitás realitását.

A vörös postakocsi és a korai Szindbád-novellák "álarcos realizmusa", "kettős látása" azonban csak ritkán képes olyan művészi teljesítményekre, mint az idézett jelenetben; ábránd és való, reális és irreális kényes egyensúlya megbomlik, az élet tényei kicsúsznak az író kezéből, a stilizáltság egyre gyakrabban fakul modorrá.

Krúdy maga is érzi ezt: 1916-ban - első érett periódusának mintegy kilátó-pontjáról: mögötte a Szindbád-novellák három kötetével (Szindbád ifjúsága, 1911.; Szindbád utazásai, 1912.; Szindbád: a feltámadás, 1916.) és A vörös postakocsival, előtte a Bukfenccel, a Napraforgóval, az Asszonyok díjával -, tehát 1916-ban így vall műhelygondjairól az Aranykéz utcai szép napok Előhangjában: "Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! Semmit nem írtam, csak színhazugságokat. Fanyar elégedetlenséggel nézek könyvtárnyi könyveimre ... Az igazi, az egyetlen, a legkedvesebb könyvem ... nem jelent meg nyomtató műhelyben. Amit magamban gondoltam, amit egyedülvalóságomban láttam, amit gögös elvonultságomban kinevettem vagy sajnáltam. Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyanezért leírni nem merem őket... Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zámnak".¹⁸ Krúdy tehát észreveszi az ellentmondást mély, reális életismerete és az élet tényeit álmokba, hangulatokba, szimbólumokba oldó ábrázolásmódja között. De a keserű felismerést egyelőre rezignált legyintéssel, fanyar humorral üti el: "Szerencsére, úgylis csak a betegek és lábtörtek olvassák az írók munkáját".¹⁹

Krúdy egész első korszakának alapkérdése az érintett probléma, a szindbádi paradoxon. Létrejöttének okát a következőkben látom: a háború előtti Krúdyt mélyen áthatotta a magyar dzsentri pusztulásának, osztálya társadalmi elveszettségének tragikus élménye; mivel a dzsentri "megjavulásában" nem bízhatott, a nyírségi novellák furcsa különceit változásra képtelen, statikus jellemekként ábrázolta. A jellem-

¹⁷ Ady Endre: i.h.; ugyanezt a gondolatot Bori I. így fogalmazza meg: az író "tagadja a valószínűség elvét, amely a látszat-világban bír csupán érvénnyel, következőképpen a Krúdy értelmezte »valósághoz« is a sajátos valószínűtlenségek sorozatán [át] vezet az út" (i.h. 989).

¹⁸ Aranykéz utcai szép napok. Bp., 1958. Szépirodalmi. 5-6. (én emeltem ki K.G.)

¹⁹ Uo. 6.

regényhőseim és hősnőim megválasztásához szabadságot adott, és a történelemben sem kívánja azt a bizonyos valószínűséget, amelyre az írók a közönséget szoktatták. Lehetőséges, hogy gyermekes haragom, amellyel most a játékszerű elővett bábuk sorban bontogatom, a regény megírásakor enyhül, céltalannak és kényelmetlennek látok majd bizonyos dolgokat megírni, amelyekről mindenki tud, de róla senki sem beszél".⁵ Krúdy tehát elhatárolja magát a régi típusú, eszményítő ábrázolásmód idillikus szemléletétől, de nem vállalkozik bábjátékos-figuráinak élveboncolására sem, ahogy azt egykori író-példaképe, Thackeray tette A hiúság vásárában. A vörös postakocsi írója szelíd gúnnyal, megérett nosztalgiával idézi fel a századelő Pestjének különös világát, "tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát" dalolja el.⁶ Formája a személyes vallomás, hangneme a borongós, pasztellszínekkel festő álomszerűség, melyből csakugyan hiányzik "az a bizonyos valószínűség, amelyre az írók a közönséget szoktatták". Jól látta Ady: "ez még mindig nem Budapest regénye, ez a könnyes, drága, gyönyörű könyv sem az".⁷ Krúdy végső soron szembehelyezkedik ugyan az idillel (L. A pillanatnyi elme zavar című fejezetet), de nem a realizmus, a "pesti regény", "a bábuk felboncolása" érdekében, sőt egy magasabb szinten, sajátos világlátásának keretei között lényegében újra komponálja ezt a megtagadott idillt. Ahogy a nyírsegi dzsentrikúriák azilumvilágát rajzoló korai novellák ironikusan bíráló hangnemét az elvágyódás motívumai enyhítették, annak a jellegzetesen ambivalens írói szemléletmódnak megfelelően, mellyel Mikszáth, Kafka, Török Gyula, sőt Móricz dzsentriábrázolásában is találkozunk, A vörös postakocsi kétfőtős önarcképe (Alvinczi és Rezeda) is az ironikus és a nosztalgikus ábrázolásmód küzdelméről árulkodik. Az emlékezés postakocsija egy búcsúzó világ őszi tájain halad, körülötte "sárga nyírfa-levél lesz az egész vármegye, tiszai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, amely a régi temetők harasztját zörgeti".⁸ A fiatal Krúdy műveiben az emlékezés, az elmúlás, a búcsú hangjai uralkodnak. Álomvilág ez, "a tegnapi ködlovagjai"-val benépesülő, amely már-már csak benne él: innen egyfelől az emlékezés vizein hajózó, tér és idő síkjait egybemosó tűnékeny álomszerűsége, másfelől hőseinek önarckép-jellege, lírai alakításainak szubjektivitása.

Krúdy A vörös postakocsi-ban egy többé-kevésbé idealizált múltba menekül, melyet tudatosan szépít meg: gondoljunk Mme Louise, a hervadó kurtizán meleg színekkel ábrázolt alakjára vagy Rókási bácsira és hitvesére, az egykori találkahely-tulajdonosokra, akik mint Philemon és Baucis üldögélnek a kertvendéglő asztalánál a tavaszi napsütésben. A "fecsegő felszín" lírája ebben a regényben még csaknem teljesen elfedi a mélyet, a valóságos élet valóságos viszonylatai háttérbe szorulnak. Úgy tűnik, mintha Pest egész lakossága táncosnőkből, hírlapírókból, zsokékból, konfliskocsisokból, kucsérebekből, örömlányokból állana. Már Ady észrevette: "»A vörös kocsi« [Így!] nemcsak a tegnapnak, a pestbudai bizarrságnak s az emlékezésnek szimbóluma, de a Krúdy-regény - ha ugyan regény - nagy társadalomtalanságáé".⁹ A Krúdy-regények "nagy társadalomtalanságát" - vagyis azt, hogy szereplőik a társadalmon kívül

⁵ Uo.

⁶ Ady Endre: Nyugat 1913. II. 393.

⁷ Uo.

⁸ Pest 1916. Békéscsaba, 1917. Tevan. 97.

⁹ Ady Endre: i. h. (én emeltem ki K. G.)

vagy annak perifériáján mozognak - az életmű néhány bírálója gyöngeségnek érzi, olyan hiánynak, mely lehetetlenné teszi a "nagy realista regény" megszületését.¹⁰ Tény, hogy Krúdy legtöbb regényalakjának nincs a szó szoros értelmében vett "foglalkozása" (Alvinczi, a Zöldvári grófnők, Krónprincék stb.), amelyeknek van, azt sem látjuk soha munka közben. Rezeda Kázmérról pl. tudjuk, hogy újságíró, de ez a körülmény a továbbiakban szinte lényegtelennek bizonyul; bemutatkozásakor ő maga mesél debreceni újdondász-éveiről, meg arról, hogy most A lámpás című hetilap szerkesztője - ám a szerkesztőségnek még kömtyékét is messze elkerüli; költő, de soha nem ír verset (igaz, hogy egész életformája: líra); egyetlen "művével" ismerkedünk meg: az öngyilkossági kísérlete előtt írt búcsúlevéllel. A két színésznőnek nincsen szerződése: a cselekmény azzal indul, hogy - munkát keresve - Pestre jönnek, és azzal végződik, hogy Klára visszamegy egy vidéki társulathoz. Ami e kettő között történik: séták, álmodozások, kirándulások, vacsorák, reménytelen szerelmek - ez jelenti Krúdy számára a témát. Hősei többnyire ábrándoznak, a kandalló mellett ülnek, bálba, kávéházba, lóversenyre járnak, utaznak éjjeli vonatokon és vörös postakocsin, "az ódon, padlásra helyezett spinét elpattanó húrjának zöngését" hallgatják.¹¹ Krúdy ábrázolásmódja - a valóság arányainak jellegzetes módosításával - a különben látja a típust, a társadalom peremén lézengők világában a társadalom valóságghú képét. Ady szavaival: "Azokról és úgy, akiktől és ahogy Krúdy ír, csak az írhat, akinek társadalmi rangja tisztázhatatlan s állandóan a napidíjas és az Úristen között lebegő. Csak ez látja meg és kedveli a társadalom leghívebb reprezentálóit, azokat tudniillik, akik a társadalmon - kívül bitangolnak".¹² A foglalkozás és cselekvés hiánya, a társadalmi relációk tisztázatlansága okozza többek között a vörös postakocsi szereplőinek azt az elvontságát, "ködlovag"-szerűségét, elmosódottságát, mely egy búcsúzó világ hiteles körképét éppen a realitásnak álomba-oldásával éri el. Alvinczi Eduárd legendás vörös postakocsija a maga anakronizmusában, groteszk magányában egy régi életforma teljes elszigetelődésének, lehetetlenné válásának, szimpatikusságában is halálra ítélt voltának jelképe. Alvinczi egy letűnt korszakot szimbolizál: "ősmagyar vezérek, keleti kényurak, tatár kánok utóda". Krúdy - szándéka szerint - nyilvánvaló rokonszenvvel, sőt csodálattal ábrázolja nagyformátumú egyéniségét, fejedelmi gesztusait. Az ungvári borpince tósz-t-jelenetében, a Krónprinc Vilmát meghódító "kurucos tűz" fellobbanásában egy pillanatra mi is nagynak látjuk a vörös postakocsi utasának bálvány-idogenségű alakját. Ám a portrén mégis előtűnnek a külön oligarcha erőszakos vonásai, melyekkel szemben a Klárát és Vilmát féltő-rejtő szerelmes Rezeda Kázmérral érzünk (aki mindkétszer vesztes marad). Alvinczit rendhagyó személyisége, furcsa hóbortjai már-már Pongrácz István-i figurává teszik, de Krúdy nem élezi ki a jellemzés iróniáját, nem ütközteti őt össze korának valóságával. A mikszáthi konfliktus elmaradásának nemcsak az az oka, hogy Krúdy különcei már a szembenállás kapcsolatában sincsenek a társadalommal,¹³ hanem az is, hogy az író szemében az Alvinczit körülvevő világ éppolyan valószínűtlen, mint maga a vörös postakocsi. A századelő Pestje, ez a búcsúzó, irreális "farsangi karnevál"

¹⁰ Vö. pl. Örkény István: Magyarok 1948. 115.

¹¹ A vörös postakocsi (- Őszi utazás a vörös postakocsin). Bp., 1963. Szépirodalmi. 82.

¹² Ady Endre: i. h. (én emeltem ki K. G.)

¹³ Mátrai László: Magyarok 1948. 25.

i. Szorosan kapcsolódik ehhez az a javaslat, hogy a tömegkommunikációs intézmények munkájára fölkészítő főiskolák, szaktanfolyamok, kurzusok kapjanak segítséget és tanácsot az egyetemektől és az Irodalomtudományi Intézettől. Egyáltalán: valamiféle betekintési s véleményezési joga legyen ezeknek az utóbbiaknak az előbbiek irodalomoktatása fölött, mivel ez éppen nem mindig áll összhangban az irodalomtudomány álláspontjával, felfogásával, törekvéseivel. Ami aztán később az iskola és a közművelődés, az irodalomtudomány és a közművelődés feszültségeiben csapódik ki.

2. Javaslataink harmadik csoportja az előbbieknél nem kevésbé fontos, de csak részben tartozik e vizsgálat körébe: a szakemberképzés, elhelyezés, nyilvántartás körébe vág.

a. Szükséges volna az egyetemi követelmények megszigorítása, kivált a szakdolgozat, főleg pedig a doktori disszertáció esetében. És sürgető volna a tudományos és közművelődési szempont közelebb hozása, egymásra utaltságának tudatosítása az oktatásban.

b. Hasznos volna, ha az egyetemek úgy igyekeznének a hallgatók érdeklődését irányítani, hogy minden korszak, minden terület jusson kellő utánpótláshoz. A 19. századi utánpótlást vagy az irodalomszociológiai érdeklődésűt vagy a közművelődés szempontjaira jobban figyelőt, jobban értőt például határozottan erősíteni kellene. Egyáltalán: a postgraduális képzés megszervezése, elindítása egyik alapfeltételnek látszik, nemcsak a szorosabban, a hagyományosabban vett tudományosság, hanem a közművelődésre tekintő modern marxista tudomány érdekében is.

c. A kiemelkedő tehetséggel munkakészséggel végzősökről, a kiemelkedő szakdolgozatokról és disszertációkról az egyetemek évenként listát, persze igen szigorú mércével mérő listát adhatnának a tudományos központoknak és minisztériumoknak, s az elhelyezésnél ezt számításba lehetne venni, hogy mennyel inkább megvalósuljon "a megfelelő ember megfelelő helyre"-féle elv, s minél kisebb szerepe legyen az esetlegességnek. Annál is inkább fontos volna ez, mert közismerten kicsi nálunk a mobilitás: ha egyszer valaki egy helyre bekerült, ha kevésbé bizonyul is alkalmasnak, alig lehet más, hozzá valóbb helyre áttenni.

d. A java disszertációk kiadása vagy legalább rövid ismertetése szaklapokban helyes volna. Az illető munkájára is, szerzőjére is föl lehetne így hívni a figyelmet. A disszertációk egy részét meg lehetne rotaprint formában jelentetni. S áll ez a cikkekre, tanulmányokra is. Külföldön ez teljesen elfogadott, nem értékcsökkenő. Hogy ez az elfogadó mentalitás velük kapcsolatban nálunk is általánossá legyen, szükséges volna, hogy ugyanolyan honoráriumot kapjanak a rotaprint füzetek, könyvek szerzői, mint a nyomtatottaké, s folyóiratok éppúgy mondjanak róluk kritikát, mint a nyomtatottakról.

Javaslatainkat nemcsak szám és tárgykör szerint igyekeztünk az adott realitások határain belül tartani, hanem ügyeltünk arra is, hogy a népgazdaság a jelen viszonyok között aligha vállalkozhat jelentős új kiadásokat igénylő kezdeményezések finanszírozására.